

θρησκευτικότητα παρ' Ὀμήρω, συναντᾶται μὲ ἀπόψεις καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν (π. χ. P. Mazon).

Ἡ ὀρθὴ κατανόησις τῆς ἀλληλουχίας μεταξὺ γῆς καὶ Ὀλύμπου εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ νὰ κατανοήσῃ τις ἀπολύτως τὴν διαδικασίαν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν : Ὁ κόσμος τῶν θεῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς τὸν κόσμον τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ προσεκτικὴ ἐρμηνεία δεικνύει, ὅτι οἱ θεοὶ μέσα εἰς τὰ ἔπη παρουσιάζονται ὀλιγώτερον μεγαλοπρεπεῖς καὶ θεῖοι ἀπ' ὅ,τι θὰ ἐπερίμενέ τις. Ὁ μόνος θεός, ὁ ὁποῖος παραμένει ἄθικτος καὶ διατηρεῖ τὴν σοβαρότητα καὶ τὸ μεγαλεῖόν του εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ὁ ἀνθρωπιστὴς θεός.

Τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι, ἐνῶ οἱ θεοὶ γίνονται συχνὰ γελοῖοι¹, οἱ ἥρωες τῶν ἐπῶν οὐδέποτε γελοιοποιοῦνται. Αἱ ἔριδες τῶν θεῶν καὶ αἱ ἔριδες τῶν ἀνθρώπων παρουσιάζονται μὲ γενναιοδωρίαν ἀπὸ τὸν ποιητὴν : οἱ πρῶτοι, ἔμως μὲ ἀρκετὴν δόσιν εὐθυμίας καὶ κωμικότητος, αἱ δευτέραι μὲ ὄλην τὴν ἀρμόζουσαν σοβαρότητα.

Ἄρκετά ! Μὲ δυσκολίαν ἀποχωριζόμεθα τὸ ὄραϊον αὐτὸ βιβλίον τοῦ Codino. Ὅσα περαιτέρω περὶ τοῦ πεπρωμένου (τῆς μοίρας) γράφονται καὶ ὅσα ἐκτίθενται περὶ τῆς συνθέσεως τῶν ἐπῶν εἶναι ἀπόσταγμα μελέτης καὶ ἐμπειρίας. Τυχὸν μονομερεῖς ἐρμηνεῖαι ἢ ὑπερβολικὴ ὑπογράμμισις ὠρισμένων ἀπόψεων (ὡς λ. χ. ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ δομὴ καὶ πραγματικότης τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων) δὲν μειώνουν τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου. Ἡ καλύτερα, τελικὴ κρίσις τοῦ κρίνοντος τὸ ἔργον θὰ ἦτο ἡ εὐχή, νὰ μεταφρασθῇ καὶ εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν ἢ «Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν Ὀμηρον» τοῦ Fausto Codino.

ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ

Ἐντετ. Ὑφηγητὴς Ἀρχ. Ἑλλήν. Φιλολογίας
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

* *

DIETER LOHMANN, **Die Komposition der Reden in der Ilias**,
(Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte, Band 6) Berlin 1970
(Walter de Gruyter), σελίδες X+309, Ganzleinen DM 78.

Ἡ ἀνωτέρω ἐργασία ὑπεβλήθη ἤδη τῷ 1967 εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης (Tübingen), ὡς ἐναίσιμος ἐπὶ διδασκατορίᾳ δια-

1) Χαρακτηριστικαὶ σκηναὶ εἶναι : εἰς τὸν Ὀλυμπόν (Α), ὅπου παρουσιάζεται καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ συζυγικῆς φιλονικίας εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν λογοτεχνίαν καὶ ὅπου ἡ ἐμφάνισις τοῦ χυλοῦ θεοῦ—τοῦ Θεοσίτου τῶν θεῶν!—καὶ ἡ συμπεριφορὰ του προκαλοῦν τὸν γέλωτα τῶν ἀθανάτων (πβ. καὶ θ 308—314, πάλιν γέλωσ θεῶν, μὲ τὸ συζυγικὸν πάθημα τοῦ Ἡφαίστου), καὶ ἔπειτα ἡ σκηνὴ εἰς τὴν μάχην (Υ), μὲ ὅλα τὰ συναφεῖ ἐπεισόδια.

τριβή, με εισηγητήν τὸν γνωστὸν καθηγητὴν καὶ λογοτέχνην Walter Jens, Ἐξεδόθη ὡς βος τόμος εἰς τὴν γνωστὴν σειρὰν «Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte», τὴν ὁποίαν ἐκδίδουν οἱ Heinrich Dörrie καὶ Paul Moraux. Τὸ βιβλίον διαιρεῖται εἰς πέντε κύρια κεφάλαια. Προηγούνται : πρόλογος, εἰσαγωγή καὶ προσημείωσις, καὶ ἔπονται : συνοπτικὴ ἐπισκόπησις, βιβλιογραφία, συντομογραφίαι, πίνακες. Τὸ θέμα, τὸ ὁποῖον ἐρευνᾷ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς, περὶ τῆς συνθέσεως τῶν λόγων εἰς τὴν Ἰλιάδα, εἶναι δύσκολον καὶ πολὺπλοκον, διότι εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ὅλης δομῆς τοῦ ἔπους καὶ μὲ ποικίλα μικρότερα προβλήματα (γνησιότητος, προτεραιότητος, μιμήσεως κτλ.), τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦν ἐκάστοτε εἰδικὴν ἀντιμετώπισιν. Ἄν σκεφθῆ κανεὶς, ὅτι εἰς τὴν Ἰλιάδα, ποίημα καθαρῶς ἐπικόν, οἱ λόγοι—μικροὶ ἢ μεγάλοι—ἐκπροσωποῦνται τόσον πολὺ, ὥστε νὰ προσδίδουν εἰς τὸ ποίημα τὴν καθαυτὴν δραματικὴν (καὶ τὴν καθαρὰν ἐπικὴν, θὰ ἔλεγον) οὐσίαν του, τότε ἀντιλαμβάνεται, ὅτι τὸ θέμα τοῦ βιβλίου δὲν καθορίζεται ἀπὸ συγκεκριμένα καὶ περιωρισμένα ὅρια καὶ περιγράμματα. Ποίαν σημασίαν ἔχουν οἱ λόγοι, καὶ διὰ τὴν δομὴν τοῦ ἔπους καὶ τὴν ἐσωτερικὴν—δραματικὴν—διαδικασίαν, γνωρίζει πᾶς τις, ὅστις ἐμελέτησε μὲ προσοχὴν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

Ὁ Lohmann προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ καὶ νὰ ἐξηγήσῃ, μὲ μέθοδον φιλολογικὴν καὶ πορείαν ἐρμηνευτικὴν, τὴν δομὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῶν ὁμηρικῶν λόγων καὶ τὴν ἰδιοτυπίαν τῆς ὁμηρικῆς τεχνικῆς. Χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον ὅλου τοῦ βιβλίου εἶναι ἡ ἐρμηνευτικὴ ἀντιμετώπισις τῶν πραγμάτων καὶ κατὰ τοῦτο κυρίως διακρίνεται ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀπὸ τὴν παλαιότεραν ὀγκώδη διατριβὴν τοῦ Anton Fingerle, Die Typik der homerischen Reden, Diss., München 1939, ἡ ὁποία κυρίως περιορίζεται εἰς στατιστικὴν παρουσίαν τῶν διαφόρων τύπων καὶ μορφῶν τῶν λόγων εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Ἦδη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν (σ. 2) καθορίζει ὁ συγγραφεὺς μὲ σαφήνειαν τὸν σκοπὸν τῆς ἐργασίας του : « . . . die Elemente der homerischen Redekunst und darüber hinausgehend allgemeine poetische Gesetzmässigkeiten von der Struktur und der Morphologie der Iliasreden her zu bestimmen ». Ἡ ἐρευνα τῶν στοιχείων τῆς ὁμηρικῆς τεχνικῆς εἰς τοὺς λόγους τῆς Ἰλιάδος ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ὑπάρχει μία συνειδητὴ «τεχνικὴ» συνθέσεως παρ' Ὁμήρῳ, ἡ ὁποία εἶναι σαφὴς ἀπὸ τὰς μικροτέρας μορφὰς μέχρι τοῦ ὅλου ἔργου. Ἔτσι οἱ λόγοι—μειονωμένως—καὶ αἱ διαφοροὶ ὁμάδες λόγων τῆς Ἰλιάδος εἶναι, ὡς πρὸς τὴν δομὴν των, συντεθειμένοι συμφώνως πρὸς αὐστηρὰς ἐνιαίας συνθετικὰς ἀρχὰς, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν τὴν συνειδητὴν καὶ θαυμαστὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ὁποίαν χρησιμοποιοῖ ὁ ποιητὴς τῆς Ἰλιάδος. Ὁ φιλόλογος κατανοεῖ, πόσῃν σημασίαν διὰ

τάς ποικίλας καὶ πολλαπλᾶς συζητήσεις τῶν ὁμηριστῶν δύναται νὰ ἔχη μιὰ τοιαύτη διαπίστωσις, ὅταν μάλιστα αὕτη προκύπτῃ διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου. Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις ὀδηγεῖ ἐπὶ πλέον καὶ εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν, ὅτι ἡ παλαιὰ ἀπαίτησις περὶ ἐνότητος μορφῆς καὶ περιεχομένου πραγματοποιεῖται ἄριστα εἰς τὸν Ὅμηρον.

Ἡ συστηματικὴ ἀνάλυσις τῶν διαφόρων μορφῶν συνθέσεως γίνεται εἰς τὰ κεφ. I—IV, ἡ δὲ πορεία τῆς ἐρεύνης ἐκκινεῖ ἀπὸ τὰς περιωρισμένης δομῆς ἐνόητας καὶ φθάνει μέχρι τῆς γενικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ ἔπους εἰς σαφῶς διακρινόμενας κυκλικὰς διαβαθμίσεις. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον γίνεται ἡ ἀνάλυσις, εἶναι αὐστηρὸς καὶ λεπτομερῆς. Ἡ μέθοδος καὶ ἡ ἐποπτικοποίησις τῆς αἰσθητικῆς οὐσίας τοῦ ποιήματος μαρτυροῦν πάντως, ὅτι ὁ L o h m a n n εἶναι μαθητῆς τοῦ W. J e n s. Εἰς πολλὰ σημεῖα πολλοὶ φιλόλογοι θὰ εἶχον ἀντιρρήσεις, κυρίως ὡς πρὸς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἐρμηνευτὴς φιλόλογος σαφῶς ἀντικειμενικὰ κριτήρια καὶ δεδομένα μὲ ἀνάλυσιν αἰσθητικῆς λεπτοουργίας καὶ—ἐνίοτε—«ταχυδακτυλοουργίας». Ἐπὶ πλέον τίθεται, δι' ἐμὲ τουλάχιστον, τὸ ἐρώτημα : Εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐσκέφθη ἢ ἔπραξε συνειδητῶς κατὰ τὸν ἄλφα ἢ βῆτα τρόπον, καθ' ὃν ἡμεῖς ἀντιμετωπίζομεν τὴν δημιουργίαν του ; Μήπως ἀναγκάζομεν τὸν ποιητὴν νὰ ὑποκύψῃ εἰς κριτήρια αἰσθητικῆς, a posteriori τεθέντα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος δὲν συγγενεῦει ; Καὶ μήπως ἡ πράξις αὕτη εἶναι «ἐρμηνευτικὸς βιασμός» ; Τὸ θέμα αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον ζωτικὸν διὰ τὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καθορίζει καὶ τὸ δικαίωμα ὑπάρξεως πάσης ἐρμηνευτικῆς φιλολογίας. Ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ ἄλλοτε.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀναλύσεως ἐξετάζονται καὶ ἐπιβεβαιώνονται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ L o h m a n n διὰ μιᾶς συνεχοῦς ἐρμηνείας τῆς 9ης ραψωδίας (I) τῆς Ἰλιάδος ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ. Βεβαίως ἡ ἐπιλογή τῆς ραψωδίας δικαιολογεῖται ἴσως, διότι εἶναι πλήρης «λόγων», ἡ δὲ «προσβεῖα εἰς Ἀχιλλέα» προσφέρει, διὰ τῶν λόγων καὶ ἀντιλόγων, ἰκανὸν ὕλικὸν καὶ πλουσίας δυνατότητας εἰς τὸν ἐρευνητὴν. Καὶ ὡς πρὸς τὴν ραψωδίαν βεβαίως καὶ ὡς πρὸς τὴν σκόπιμον κατεύθυνσιν τῆς ἐρμηνείας εἶναι δυνατόν νὰ ἐγερθοῦν ἀντιρρήσεις. Ἡ γνῶσις καὶ ὁ μόχθος ὅμως τοῦ συγγραφέως ἰσορροποῦν τὰς ἐπιφυλάξεις. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῇ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐκ τῆς ἐρμηνείας ἄγεται εἰς συνδέσεις καὶ συγκρίσεις—ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν δομὴν—καὶ μὲ ἄλλα τμήματα τοῦ ἔπους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὀδηγεῖ ἐν τέλει εἰς σαφῆ καὶ συγκεκριμένα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὀλοκλήρου τοῦ ἔπους. Τὰ σπουδαιότερα πορίσματα αὐτῆς τῆς ἐπιπόνου ἐρεύνης καὶ τῆς τόσον ἐπιμόνου καὶ λεπτομεροῦς ἐργασίας εἶναι, ὅτι ὁ ποιητὴς τὰς περιφήμους σκηναὶς τῆς 9ης ραψωδίας συνδέει πρῶτον πρὸς τὰ προηγηθέντα—μὲ τὸ A τῆς Ἰλιάδος (μῆνις)—, ἔπειτα πρὸς τὰ ἐπόμενα—μὲ τὸ Λ (λόγος τοῦ Νέστορος)—καὶ τέλος μὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Π (Πάτροκλος—Ἀχιλλεύς). Μία συγκριτικὴ ἐπισκόπησις τῶν ραψωδιῶν Π ἕως Ω ἀποδεικνύει τὰ ἐξῆς παράλληλα σημεῖα : 1) Αἰτίαν καὶ ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς (Π—Σ), 2) ματαίαις παρακλήσεις (X 331 κ. ἐ.), 3) ἐπιτυχεῖς παρακλήσεις (Ω).

Εἰς ὅλον τὸ βιβλίον ὁ συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ δείξη (καὶ τὸ τονίζει ἰδιαιτέρως καὶ ἐπιμόνως), ὅτι ὁ Ὅμηρος συνδέει μὲ ἀπόλυτον συνέπειαν καὶ αὐστηροὺς κανόνας δομῆς τοὺς λόγους, πού ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἰλιάδα, καὶ ὅτι ὀλοκλήρον τὸ ἔπος κυριαρχεῖται ἀπὸ μίαν αὐστηράν τεχνικὴν συνθέσεως. Ἡ ποικιλία τῶν μορφῶν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς τρία κυρίως βασικά στοιχεῖα, καθορίζοντα τὴν ποιητικὴν ὕφην καὶ δομὴν τοῦ ἔπους: 1) Ringkomposition (κυκλικὴ σύνθεσις), 2) Parallelkomposition (παράλληλος σύνθεσις), 3) Freie Reihung (ἐλεύθερα παράθεσις). Βεβαίως ὁ ὅρος «Ringkomposition» ἐκφράζει μίαν ἀρχαϊκὴν μορφήν συνθέσεως, ἐν ποιητικὸν ἀξίωμα παλαιόν, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἐγράφησαν ἀπὸ ἀνδρας, ὡς οἱ U. v. Wilamowitz-Moellendorf, G. Müller, H. Fränkel καὶ W. A. A. v. Otterlo. Ὁ συγγραφεὺς ἔχει συνειδησιν τῆς εἰδικῆς ἀπαιτήσεως τοῦ ὅρου καὶ γινώσιν τῶν προβλημάτων, πού παρουσιάζει ἡ χρῆσις καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν ἀρχὴν τῆς «παραλλήλου συνθέσεως» πρέπει νὰ τονισθῆ, ὅτι αὕτη δὲν ἔχει ἀπόλυτον καὶ εὐρεῖαν ἰσχὺν εἰς τὴν Ἰλιάδα, ὅπως ἡ πρώτη συνθετικὴ ἀρχή. Τοῦτο φαίνεται καὶ εἰς τὰ παραδείγματα τοῦ βιβλίου τοῦ Lohmann, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται ἐν προκειμένῳ ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἰδιοτυπίαν αὐτὴν. Ἡ τρίτη ἀρχὴ συνθέσεως ἔχει μικροτέραν χρῆσιν παρ' Ὅμηρον. Καὶ διὰ τὰς τρεῖς περιπτώσεις ὁ συγγραφεὺς ἐφαρμόζει μίαν πειστικὴν «ἐποπτικὴν» ἐρμηνεῖαν μὲ ἱκανὰ ὁμηρικὰ χωρία.

Ἐν βασικὸν πλεονέκτημα τοῦ βιβλίου εἶναι, ὅτι τὰ προβλήματα καὶ τὰ πορίσματα, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἀπὸ τὴν εἰδικὴν αὐτὴν ἔρευναν, ἐξέρχονται τῶν στενῶν ὁρίων τοῦ θέματος καὶ καθορίζουν τὴν ποιητικὴν οὐσίαν ὀλοκλήρου τοῦ ἔπους. Ὁ Lohmann εἰργάσθη εὐσυνειδήτως καὶ μὲ σύνεσιν, ἀπέδειξε δέ, ὅτι καὶ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον κατέχει καὶ φιλολογικὴν—ἐρμηνευτικὴν μέθοδον διαθέτει. Τὸ ἀκανθῶδες πρόβλημα τῆς τεραστίας ὁμηρικῆς βιβλιογραφίας τὸ ἀντιμετωπίζει μὲ εὐσυνειδησίαν καὶ γινώσιν. Ἡ θέσις του ἔναντι τῶν φιλολογικῶν προβλημάτων καὶ ὁ φιλολογικὸς «διάλογος» μὲ τοὺς προγενεστέρους ἐρευνητὰς μαρτυροῦν μεθοδολογικὴν πειθαρχίαν καὶ φιλολογικὴν σοβαρότητα.

ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ Δ. ΣΚΙΑΔΑΣ

Ἐντετ. Ὑφηγητῆς Ἀρχ. Ἑλλην. Φιλολογίας
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν